



O'zbekiston Respublikasi
Maktabgacha va maktab
ta'limi vazirligi

ISSN: 2992-9008
UDK: 37

TA'LIM VA TARAQQIYOT

Ilmiy-uslubiy jurnali



2026-YIL 5-SON

www.journal.namspi.uz

Bosh muharrir: Namangan davlat pedagogika instituti rektori B.E.Xusanov
Mas'ul muharrir: Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor M.R.Qodirxonov
Mas'ul muharrir o'rinbosari: Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i J.A.Yuldashev

TAHRIR HAY'ATI

Aniq va tabiiy fanlar: k.f.d., prof. Sh.Abdullayev, f-m.f.d., dots. R.Xakimov, k.f.d., prof. N.Vohidova, k.f.d., dots. M.Qodirxonov, b.f.d., dots. A.Batashov, f-m.f.n., dots., T.Abdullayev, p.f.n., dots. M.Eshnazarova, p.f.n., dots. G'.Nafasov, p.f.n., dots. M.Boltayeva.

Texnika fanlari: t.f.d., prof. A.Umarov, t.f.d., prof. A.Qayumov, PhD, dots. Sh.Xudoyqulov, PhD, dots. Abdunazarov.

Ijtimoiy-gumanitar fanlar: s.f.d., prof. T.Fayzullayev, tar.f.d., prof. A.Rasulov. f.f.d., prof. M.Ismoilov, i.f.d., dots. N.Sotivoldiyev, t.f.n., dots. A.Isoqboyev, f.f.n., dots. O.Mamatov, t.f.n., dots. Z.Haydarov, PhD. J.Yuldashev, PhD. A.Abdullayev.

Pedagogika fanlari: p.f.d., prof. B.Xodjayev, p.f.d., prof. X.Najmiddinova, p.f.d., prof. T.Ismoilov, p.f.d., prof. S.Abdullayev. p.f.d., prof., M.Y.Sobirova, p.f.d., prof., R.Zamilova, p.f.d., prof. Sh.Xujamberdiyeva, p.f.d., dost. M.Asqarova, PhD, dots. M.Asranboyeva.

Filologiya fanlari: fil.f.d., prof. N.Uluqov, fil.f.d., prof. H.Usmanova, f.f.d., dots. X.Shokirova, p.f.n., dots. S.Misirov, p.f.n., dots. Sh.Ubaydullayev, PhD., dots. P.Lutfullayev, PhD., dots. M.Yakubbayev.

Texnik muharrir: R.Tursunov

Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko'chasi, 316-uy.

Pochta indeksi: 160136, **Faks:** (0369) 227-27-21,

Email: Info@namspi.uz

"Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnali elektron to'plam sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi (AOKA)ning 2022-yil 25-oktabrdagi № 045044 raqamli guvohnomasi asosida chop etiladi. Jurnal Oliy Attestatsiya komissiyasining 2024-yil 30-noyabrda (№ 364/5) yig'ilishi qaroriga asosan pedagogika fanlari bo'yicha falsafa fanlari doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish uchun tavsiya etilgan. UDK: 37, Xalqaro standartlashtirish raqami (ISSN): 2992-9008.

Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma'lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

O'SMIR YOSHDAGI O'QUVCHILARDA BARQAROR XULQ-ATVORNI SHAKLLANTIRISHDA SPORT O'YINLARINING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Tuychiyev Ashurali Ibragimovich

*Farg'ona davlat universiteti Jismoniy tarbiya va
adaptiv sport nazariyasi kafedrası dotsenti
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

ashurbek2000@gmail.com

(Tel : +99893 641-62-62)

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'smir yoshdagi o'quvchilarda barqaror xulq-atvorni shakllantirishda sport o'yinlarining pedagogik imkoniyatlari yoritilgan. Sport o'yinlarining intizom, mas'uliyat, jamoada hamkorlik qilish, o'zini boshqarish, irodaviy sifatlar va muloqot madaniyatini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, sport o'yinlarini maqsadli tashkil etish orqali o'quvchilarda ijobiy xulq-atvor me'yorlarini shakllantirishning pedagogik shartlari asoslangan. Tadqiqot natijalari sport o'yinlaridan tizimli va yosh xususiyatlariga mos foydalanish o'smirlarning ijtimoiy faolligi hamda xulq-atvor barqarorligini rivojlantirishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: o'smirlar, xulq-atvor, sport o'yinlari, jismoniy tarbiya, intizom, mas'uliyat, iroda, hamkorlik, pedagogik imkoniyatlar.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ СПОРТИВНЫХ ИГР В ФОРМИРОВАНИИ УСТОЙЧИВОГО ПОВЕДЕНИЯ У УЧАЩИХСЯ ПОДРОСТКОВОГО ВОЗРАСТА

Туйчиев Ашурали Ибрагимович

доцент кафедры теории физического воспитания и адаптивного спорта

Ферганского государственного университета

Доктор философии (PhD) по педагогическим наукам

ashurbek2000@gmail.com

(Тел.: +99893 641-62-62)

Аннотация. В статье освещаются педагогические возможности спортивных игр в формировании устойчивого поведения у учащихся подросткового возраста. Проанализировано значение спортивных игр в развитии дисциплинированности, ответственности, навыков командного взаимодействия, самоконтроля, волевых качеств и культуры общения. Также обоснованы педагогические условия формирования положительных норм поведения учащихся

посредством целенаправленной организации спортивных игр. Результаты исследования показывают, что систематическое использование спортивных игр с учетом возрастных особенностей подростков способствует развитию их социальной активности и устойчивости поведения.

Ключевые слова: подростки, поведение, спортивные игры, физическое воспитание, дисциплина, ответственность, воля, сотрудничество, педагогические возможности.

PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF SPORTS GAMES IN FORMING STABLE BEHAVIOR AMONG ADOLESCENT STUDENTS

Tuychiyev Ashurali Ibragimovich

*Associate Professor, Department of Theory of Physical Education and Adaptive Sports,
Fergana State University*

Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences

ashurbek2000@gmail.com

(Tel.: +99893 641-62-62)

Abstract. This article examines the pedagogical possibilities of sports games in forming stable behavior among adolescent students. The significance of sports games in developing discipline, responsibility, teamwork skills, self-control, volitional qualities, and communication culture is analyzed. The pedagogical conditions for developing positive behavioral norms among students through the purposeful organization of sports games are also substantiated. The research findings demonstrate that the systematic use of sports games, taking into account the age characteristics of adolescents, contributes to the development of their social activity and behavioral stability.

Keywords: adolescents, behavior, sports games, physical education, discipline, responsibility, willpower, cooperation, pedagogical possibilities.

KIRISH

Bugungi ta'lim jarayonida o'quvchilarning nafaqat jismoniy rivojlanishini, balki ularning ijtimoiy va axloqiy sifatlarini shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, o'smirlik davrida shaxsning xulq-atvori, dunyoqarashi, tengdoshlari bilan munosabati va o'zini boshqarish qobiliyati faol rivojlanadi. Shu sababli mazkur davrda tarbiyaviy ta'sirning samarali vositalaridan foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi.

Sport o'yinlari o'smirlarning tabiiy harakatga bo'lgan ehtiyojini qondirish bilan birga, ularda belgilangan qoidalarga rioya qilish, o'z xatti-harakatlarini nazorat qilish, jamoa manfaatini hisobga olish va raqibga hurmat bilan munosabatda bo'lish kabi sifatlarni rivojlantiradi. Ayniqsa, futbol, voleybol, basketbol, gandbol va boshqa jamoaviy sport o'yinlari o'quvchilarni hamkorlikka, mas'uliyatga va o'zaro yordamga o'rgatish uchun katta pedagogik imkoniyatlarga ega.

Barqaror xulq-atvor deganda o'quvchining turli vaziyatlarda ijtimoiy va axloqiy me'yorlarga muvofiq, ongli va mas'uliyatli harakat qila olishi tushuniladi. Bunday xulq-atvor bir martalik tarbiyaviy ta'sir natijasida emas, balki muntazam faoliyat, nazorat, o'z-o'zini baholash va ijobiy tajriba asosida shakllanadi. Shu nuqtayi nazardan sport o'yinlari barqaror xulq-atvorni shakllantirishning amaliy vositalaridan biri sifatida qaralishi mumkin.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotning asosiy maqsadi o'smir yoshdagi o'quvchilarda barqaror xulq-atvorni shakllantirishda sport o'yinlarining pedagogik imkoniyatlarini aniqlash va ularni samarali qo'llash shartlarini asoslashdan iborat.

Tadqiqotda pedagogik kuzatuv, suhbat, so'rovnoma, pedagogik tahlil, taqqoslash va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot mazmunida sport o'yinlarining o'quvchilarning intizomi, mas'uliyati, irodaviy sifatlari, jamoada ishlash ko'nikmasi va hissiy holatini boshqarishiga ta'siri o'rganildi.

Sport o'yinlarini tashkil etishda o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlari, jismoniy tayyorgarlik darajasi hamda psixologik holatini hisobga olish muhim metodik talab sifatida belgilandi. Mashg'ulotlar davomida o'yin qoidalariga rioya qilish, sheriklariga yordam berish, raqibni hurmat qilish, mag'lubiyatni to'g'ri qabul qilish va nizoli vaziyatlarni tinch yo'l bilan hal etishga yo'naltirilgan pedagogik topshiriqlardan foydalanish nazarda tutildi.

NATIJALAR

Tadqiqot tahlillari sport o'yinlari o'smir yoshdagi o'quvchilarda barqaror xulq-atvorni shakllantirish uchun bir nechta muhim pedagogik imkoniyatlarga ega ekanligini ko'rsatdi.

Birinchidan, sport o'yinlari intizom va qoidalarga rioya qilish ko'nikmasini rivojlantiradi. O'yin jarayonida belgilangan qoidalarga amal qilish, hakam qarorini hurmat qilish va o'z harakatlarini nazorat qilish o'quvchilarda tartiblilikni shakllantiradi.

Ikkinchidan, sport o'yinlari mas'uliyat hissini kuchaytiradi. Jamoaviy o'yinlarda har bir o'quvchining harakati umumiy natijaga ta'sir ko'rsatadi. Bu esa o'quvchini o'z vazifasiga mas'uliyat bilan yondashishga undaydi.

Uchinchidan, sport faoliyati irodaviy sifatlarni rivojlantiradi. Musobaqa jarayonidagi qiyinchiliklar, jismoniy zo'riqish va raqobat o'quvchilardan sabr-toqat, qat'iyat, jasorat va o'zini boshqarishni talab qiladi.

To'rtinchidan, jamoaviy sport o'yinlari ijtimoiy xulq-atvorni shakllantirishga yordam beradi. O'quvchilar sheriklari bilan kelishish, o'zaro yordam ko'rsatish, umumiy maqsad sari harakat qilish va boshqalarning fikrini hisobga olishni o'rganadilar.

Beshinchidan, sport o'yinlari hissiy barqarorlikni rivojlantirish imkonini beradi. G'alaba va mag'lubiyat, raqobat va turli nizoli vaziyatlar o'quvchini o'z hissiyotlarini boshqarishga o'rgatadi. Pedagog tomonidan ushbu jarayon to'g'ri boshqarilganda, o'quvchida salbiy hissiy reaksiyalarni nazorat qilish ko'nikmasi shakllanadi.

Shuningdek, sport o'yinlaridan tarbiyaviy maqsadda foydalanishda o'qituvchining pedagogik yondashuvi muhim ahamiyatga ega. Faqat sport natijasiga emas, balki o'quvchining xulqi, jamoaga munosabati, qoidalarga rioya qilishi va o'zini boshqarishiga ham baho berish ijobiy natijalarni kuchaytiradi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar sport o'yinlarining o'smirlar xulq-atvorini shakllantirishda kompleks pedagogik vosita ekanligini ko'rsatadi. Chunki sport faoliyatida jismoniy, psixologik va ijtimoiy jarayonlar bir-biri bilan uzviy bog'langan holda amalga oshadi.

Sport o'yinlarining tarbiyaviy imkoniyati, avvalo, real faoliyat jarayonida namoyon bo'ladi. Masalan, o'quvchi o'yin davomida raqib tomonidan qilingan xatoga qanday munosabatda bo'lishi, mag'lubiyatni qanday qabul qilishi, jamoadoshiga qanday yordam berishi orqali o'z xulqini amalda namoyon etadi. Shu sababli sport o'yinlari nazariy tushuntirishga nisbatan xulq-atvor me'yorlarini amaliy faoliyat orqali o'zlashtirish imkonini beradi.

Bunda sport o'yinlarining tarbiyaviy samaradorligi o'qituvchining faoliyatni qanday tashkil etishiga bog'liq. Agar o'yin faqat g'alaba va natijaga yo'naltirilsa, ayrim hollarda haddan tashqari raqobat, agressivlik yoki salbiy hissiy reaksiyalar yuzaga kelishi mumkin. Aksincha, o'yin jarayonida hamkorlik, hurmat, adolat, o'zini nazorat qilish va mas'uliyat kabi qadriyatlarga e'tibor qaratilsa, sportning tarbiyaviy imkoniyati sezilarli darajada oshadi.

Shu asosda sport o'yinlarini tashkil etishda "o'yin – tahlil – baholash – xulosa" ketma-ketligidan foydalanish maqsadga muvofiq. O'yin yakunidan so'ng o'quvchilarning xatti-harakatlari muhokama qilinib, ijobiy va salbiy holatlar tahlil etiladi. Bu jarayon o'quvchilarning o'z xulqini anglash va baholash ko'nikmasini rivojlantiradi.

Barqaror xulq-atvorni shakllantirish uchun sport o'yinlaridan muntazam foydalanish, tarbiyaviy topshiriqlarni bosqichma-bosqich murakkablashtirish, individual yondashuvni ta'minlash va o'quvchilarning o'z-o'zini baholash imkoniyatlarini kengaytirish zarur.

Sport o'yinlarining pedagogik imkoniyatlari va xulq-atvorni shakllantirish bosqichlari

1-jadval

№	Pedagogik imkoniyat / Yo'nalish	Amaliy namoyon bo'lishi va vositalari	Shakllanadigan barqaror xulq-atvor sifati
1	Intizom va qoidalarga rioya qilish	O'yin qoidalariga va hakam qarorlariga so'zsiz amal qilish, o'z harakatlarini tartibga solish	Mas'uliyat va tartiblilik, qoidalarni hurmat qilish, intizomlilik
2	Mas'uliyat va burch hissi	Jamoa g'alabasi uchun shaxsiy mas'uliyatni his etish, o'z rolini mukammal bajarish	Mas'uliyatlilik, jamoaviylik, jamoa manfaatini ustun qo'yish
3	Irodaviy sifatlar va qat'iyat	Jismoniy va ruhiy zo'riqlashlarni yengish, mag'lubiyatda ham mardlik ko'rsatish	Sabr-toqat, qat'iyatlilik, jasorat, irodaviy barqarorlik
4	Ijtimoiy hamkorlik va muloqot	Jamoadoshlar bilan o'zaro yordamlashish, umumiy maqsad sari birgalikda harakat qilish	Hamkorlik, muloqot madaniyati, o'zaro hurmat va baqamti yashash
5	Hissiy barqarorlik va self-kontrol	Nizoli vaziyatlarda va yutqazganda salbiy his- tuyg'ularni va tajovuzni jilovlash	O'zini-o'zi boshqarish, bosiqlik, emotsional barqarorlik

№	Pedagogik imkoniyat / Yo'nalish	Amaliy namoyon bo'lishi va vositalari	Shakllanadigan barqaror xulq-atvor sifati
6	Pedagogik tahlil va o'z-o'zini baholash	"O'yin – tahlil – baholash – xulosa" bosqichlari orqali o'z xulqini tahlil qilish	O'z-o'zini anglash, adolatli baholash, xulq-atvorni to'g'rilash

XULOSA

O'smir yoshdagi o'quvchilarda barqaror xulq-atvorni shakllantirishda sport o'yinlari samarali pedagogik vosita hisoblanadi. Ular orqali o'quvchilarda intizom, mas'uliyat, iroda, o'zini boshqarish, hamkorlik, muloqot madaniyati va raqibga hurmat kabi ijobiy sifatlarni rivojlantirish mumkin.

Sport o'yinlarining tarbiyaviy samaradorligini oshirish uchun ularni faqat jismoniy rivojlanish vositasi sifatida emas, balki shaxsning ijtimoiy va axloqiy rivojlanishiga xizmat qiluvchi pedagogik faoliyat sifatida tashkil etish lozim. Bunda o'yin qoidalariga rioya qilish, jamoaviy hamkorlik, hissiyotlarni boshqarish, nizoli vaziyatlarni to'g'ri hal qilish va o'z xatti-harakatini baholashga alohida e'tibor qaratish zarur.

Demak, sport o'yinlarini maqsadli, tizimli va yosh xususiyatlariga mos tashkil etish o'smirlarning barqaror xulq-atvorini shakllantirish, ularni ijtimoiy faol va mas'uliyatli shaxs sifatida tarbiyalashning muhim pedagogik shartlaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Валеология основы: для олимпийских спортсменов. Ташкент: Фан.
2. Семенов, И.И. (1991). Оптимистические этюды. Москва: Наука.
3. Ламарк, Ж. (1809). Зоологическая философия. Париж: Денту.
4. Лесгафт, П.Ф. (1911). Физическое воспитание и человек. Санкт-Петербург: Императорская академия наук.

у

6. Pavlov, I.P. (1927). Fiziologiya bo'yicha tanlangan asarlar. Moskva: Fan Akademiyasi.
 7. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi. (2016). Bolajon: Maktabgacha ta'lim davlat dasturi. Toshkent: Ta'lim vazirligi.
 8. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi. (2018). Ilk Qadam: Maktabgacha ta'lim muassasalari uchun davlat o'quv dasturi. Toshkent: Ta'lim vazirligi.
 9. Mogendovich, M.R. (1988). Motor-visseral reflekslar va funksional tayyorgarlik. Moskva: Tibbiyot.
 10. UNICEF & UNESCO. (2019). Bolalar rivojlanishi va jismoniy faollik bo'yicha tavsiyalar. Nyu-York: BMT.
- Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (WHO). (2020). 5 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun jismoniy faollik, sedentarlik va uyqu bo'yicha ko'rsatmalar. Jeneva: WHO.